

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

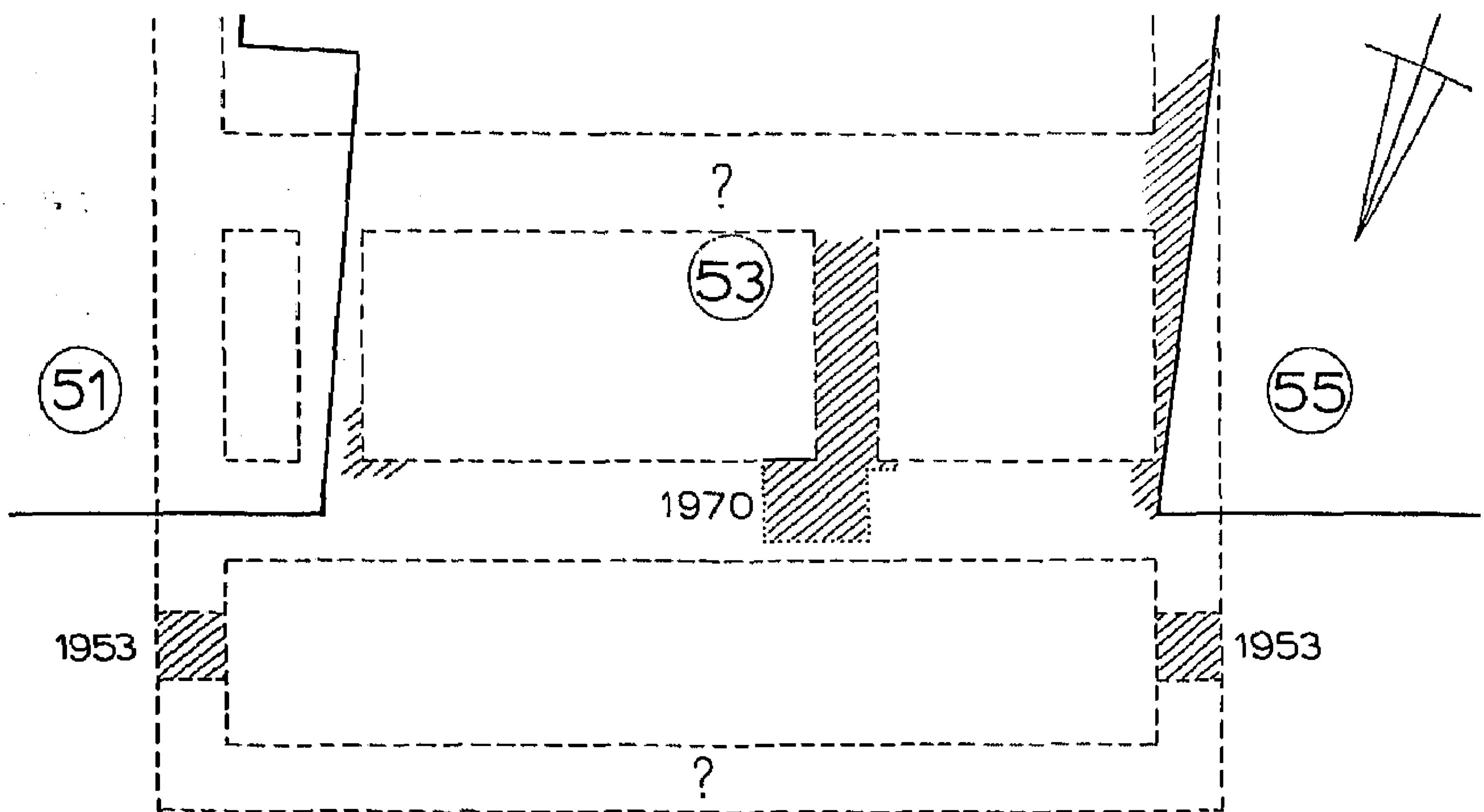
<http://hdl.handle.net/2066/26484>

Please be advised that this information was generated on 2019-11-17 and may be subject to change.

EEN ROMEINS GEBOUW AAN DE DORPSSTRAAT TE ELST (O.-B.)

door J. E. BOGAERS

Toen medio maart van dit jaar bekend werd dat het pand Dorpsstraat 53 spoedig zou worden afgebroken en dat ter plaatse een kantoor van de Amrobank gebouwd zou worden, waren de verwachtingen in archeologisch opzicht hoog gespannen. Bij de aanleg van een riolering in 1953 waren nl. in de Dorpsstraat, tegenover de R.-k. kerk en pastorie, 1.5 à 2 m ten noorden van de zuidelijke huizenrij, aan weerszijden van nr. 53, onmiskenbare sporen aan het licht gekomen van twee op een afstand van ca. 15 m parallel met elkaar lopende Romeinse muren, die ongeveer loodrecht op de rooilijn waren gericht (J. E. A. Th. Bogaers, *De Gallo-Romeinse tempels te Elst in de Over-Betuwe*, 's-Gravenhage 1955 [= Elst], 41; afb. 1 en 3,1). Voor zover

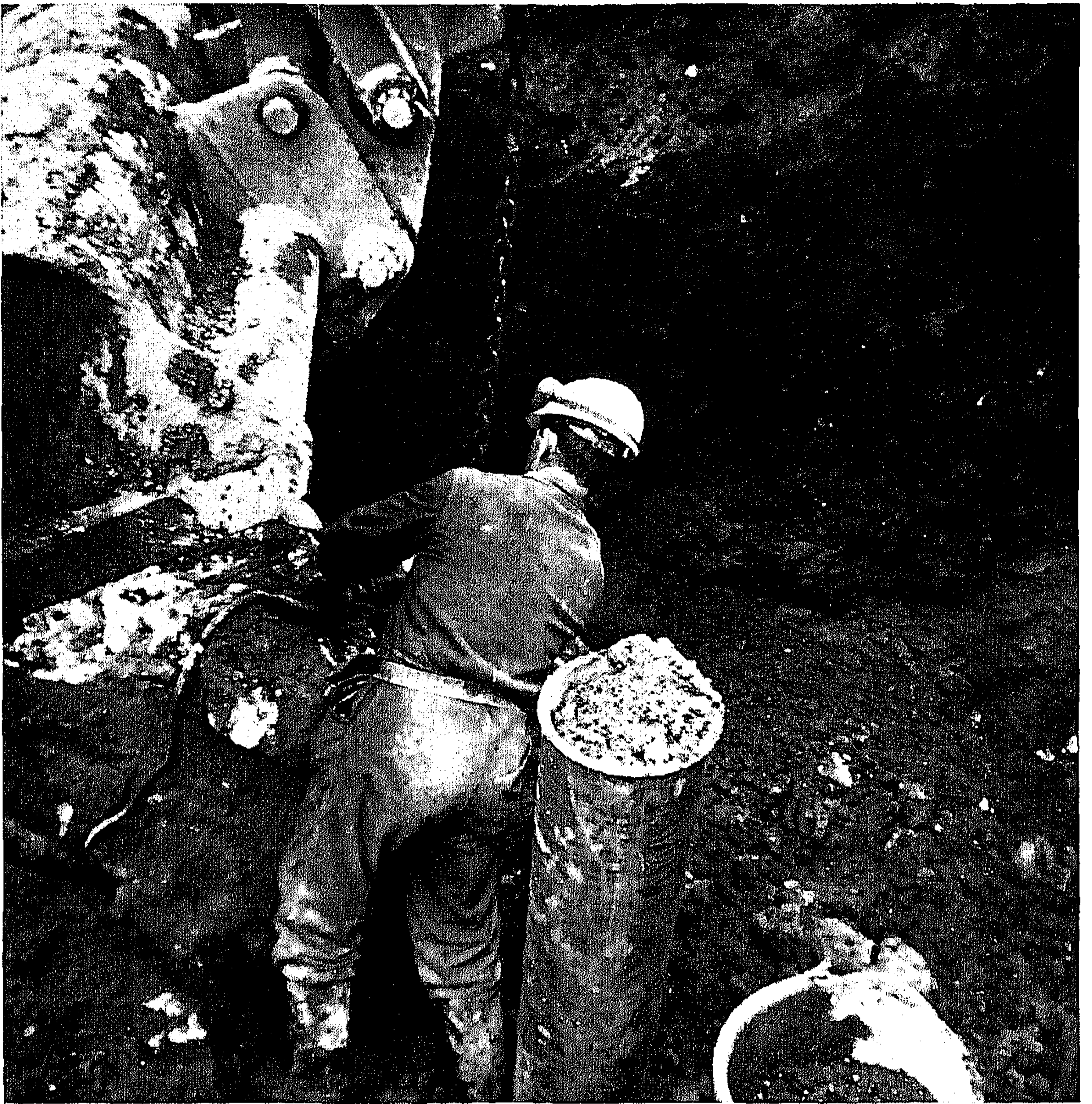
DORPSSTRAAT

Schaal 1:200

Afb. 1. *Reconstructie van een gedeelte van de plattegrond van een Romeins gebouw te Elst, Dorpsstraat 51, 53 en 55. Tek. W. J. A. de Jong.*

bekend is dit, buiten het gebied van de tempels onder de N.-h. kerk en de naaste omgeving daarvan, de enige plaats in de kom van Elst waar Romeinse cultuurresten zijn gevonden.

Helaas was het niet mogelijk na de afbraak van het oude huis en voor de aanvang van de bouw van het nieuwe pand het terrein aan een archeologisch

Afb. 2. Mens en machine contra muurwerk uit de Romeinse tijd. Elst, Dorpsstraat 53, 28 april 1970. Foto H. F. van de Hof, Elst.

onderzoek te onderwerpen. Bovendien zou men ten behoeve van het bankgebouw geen graafwerk verrichten, o.a. omdat er gefundeerd zou worden door middel van z.g. pulspalen.

Spoedig nadat op maandag 27 april 1970 met de werkzaamheden voor de nieuwe bouw, in het bijzonder met het pulsen van de funderingspalen een begin was gemaakt, deden zich grote moeilijkheden voor als gevolg van de aanwezigheid van Romeins muurwerk en tal van eiken palen in de ondergrond. Hierdoor was het noodzakelijk met behulp van een „atlas-knijper” voor verscheidene pulspalen een gat in de grond te graven, d.w.z. Romeins muurwerk uit te breken en de zich daaronder bevindende eikehouten palen uit te trekken (afb. 2).

Met medewerking van de Amro-bank, het Architecten- en Ingenieurs-

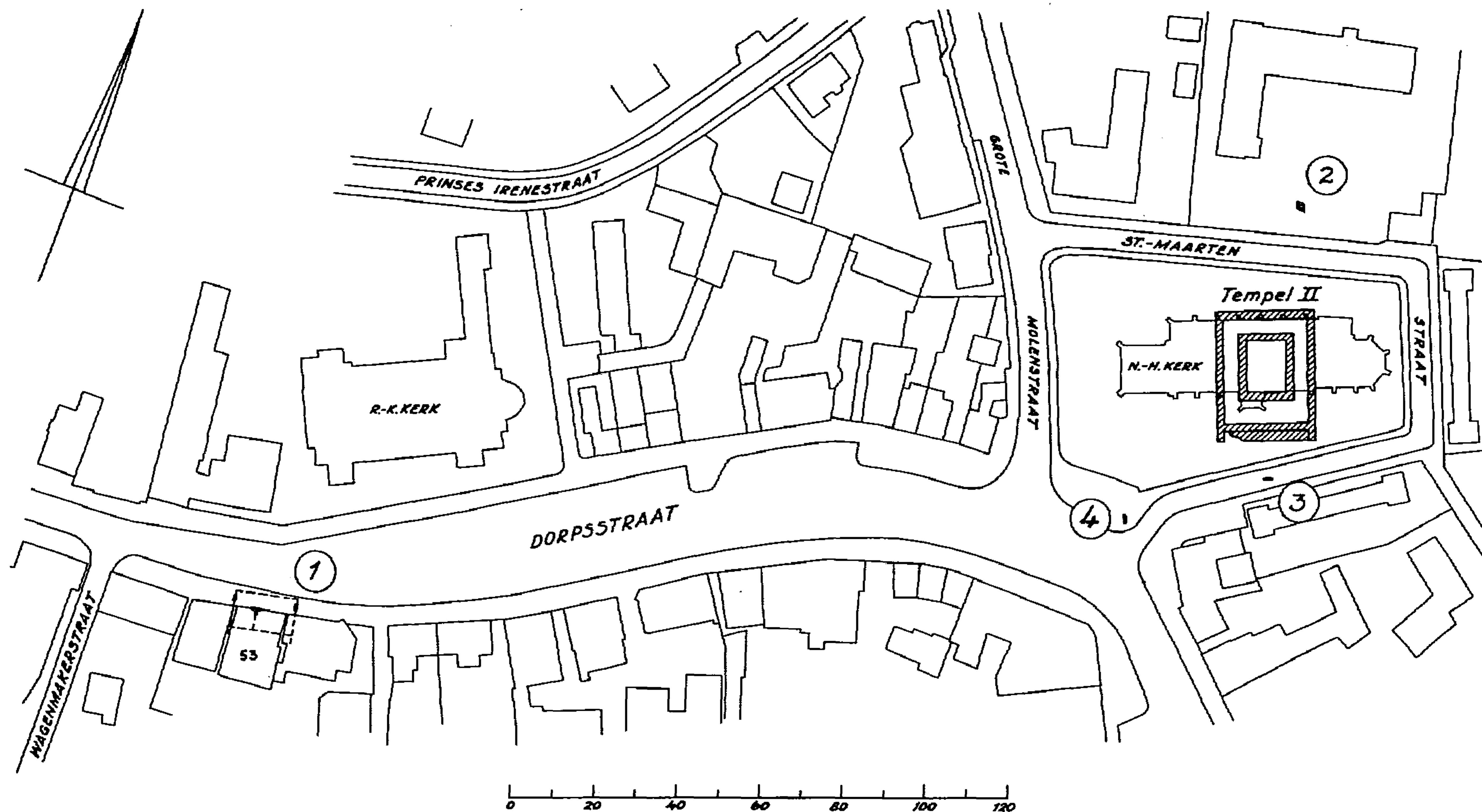
bureau Ir. J. W. du Pon N.V., Haarlem, en vooral van aannemer H. F. van de Hof te Elst zijn vanwege het Instituut voor Oude Geschiedenis en Archeologie in Nijmegen op 28 en 29 april ter plaatse waarnemingen gedaan en opmetingen verricht. Op grond hiervan en tevens van door de aannemer, het architectenbureau en het Raadgevend Ingenieursbureau Aronsohn N.V., Arnhem, verstrekte gegevens en in combinatie met de in 1953 gedane vondsten is het mogelijk gebleken een – ten dele hypothetische – plattegrond te tekenen van een groot gedeelte van het Romeinse gebouw dat eens heeft gestaan op een afstand van ca. 230 m ten w.z.w. van de plaats der Gallo-Romeinse tempels, op de stroomruggrond waarop het gehele centrum van Elst is gelegen.

Dit bouwwerk (afb. 1 en 3,1) was vermoedelijk gericht naar het n.n.w. of het z.z.o.; de lengte bedroeg ca. 15 m, terwijl het zeker meer dan 10 m breed is geweest. Het is niet onmogelijk dat het zich nog verder naar het z.z.o. heeft uitgestrekt en dat er in de tuin achter de Amro-bank nog sporen van Romeinse muren te vinden zijn. De eventuele toegang aan de kant van de Dorpsstraat kan gevormd zijn door een ongeveer 15 m lange colonnade. Daarachter hebben zich minstens drie rechthoekige ruimten bevonden; de meest oostelijke moet vrij smal zijn geweest en zou als plaats voor een trap naar een bovenverdieping geïnterpreteerd kunnen worden.

Slechts een tweetal muren is gedeeltelijk onderzocht. Een duidelijk bij het muurwerk behorend loopniveau viel niet aan te wijzen. Overigens was er geen tijd om de profielen te bestuderen en te tekenen. Een van de muren is op de rooilijn van de huidige bebouwing gelegen; de breedte bedraagt minstens 1.20 m. Aan de zuidzijde van dit muurwerk is geconstateerd dat daar de funderingssleuf bekleed is geweest met een laagje leem. Een tweede – 95 cm brede – muur is in verband gemetseld met de eerste, staat haaks daarop en is gericht naar het z.z.o.

Het hoogste punt van het muurwerk ligt op een diepte van ca. 1 m onder het maaiveld, d.i. op ± 9.82 m + N.A.P.; de onderkant bevindt zich op 7.84 + (vgl. de onderkant van het muurwerk van de cella van tempel II: ± 7.50 – 7.60 + [Elst 47]). De muren bestaan voornamelijk uit specie en stukken kwartsiet, die vaak wigvormig behakt zijn ($32/41 \times 10/18 \times 23.5/34$ cm). Losse, in de buurt gevonden stukken tufsteen die eveneens enigszins wigvormig bekapt zijn ($28/31.5 \times 10/12 \times 25/29$ cm), wijzen er op dat het opgaande muurwerk wel met dit materiaal bekleed is geweest (vgl. Elst 51 v.). Duidelijk was te zien dat men bij het maken van de funderingssleuven gegraven heeft door tal van fijne laagjes, afzettingen van zand en zavelig materiaal waaruit de stroomruggrond is opgebouwd.

Het gevonden metselwerk lijkt bijzonder veel op dat van de Gallo-Romeinse tempels. Alle muren waarvan bij de bouw van het kantoor van de

Afb. 3. Overzicht van de tot nu toe gevonden overblijfselen van stenen Romeinse gebouwen te Elst: de Gallo-Romeinse tempel(s I en) II onder de N.-h. kerk; 1: Dorpsstraat 51, 53 en 55; 2: terrein van de Christelijke L.O.-school aan de St.-Maartenstraat ten n. van de N.-h. kerk; 3 en 4: St.-Maartenstraat ten z. van de N.-h. kerk. Schaal 1:2000. Tek. W. J. A. de Jong.

Amro-bank sporen werden aangetroffen, zijn gefundeerd op eiken palen, die in rijen van twee of drie in de bodem van de funderings sleuven zijn geheid ter versteviging van de grondslag van het daarboven aan te brengen muurwerk. In totaal zijn 17 palen uitgetrokken. Deze zijn merendeels – tezamen met andere ter plaatse gedane Romeinse vondsten – ondergebracht in het Rijksmuseum G. M. Kam. Hun lengte varieert van 0.69 tot 1.15 m. Ze zijn alle scherp aangepunt en vierkant of rechthoekig bekapt en hebben een grootste diameter van 16–27 cm. De paalkoppen zijn enigszins schuin bijgestoken en in het midden min of meer ingerot.

Funderingen van Romeinse muren op eiken palen zijn uit Elst reeds goed bekend. Ook de cellamuren van tempel II rusten op dergelijke palen (Elst 47: 1.15–1.35 m lang); deze zijn echter zeer dicht bij elkaar ingeheid, over de gehele breedte van de funderings sleuven. Ca. 25 m ten noorden van de N.-h. kerk is in 1947 een drietal van west naar oost lopende rijen van ingeheid, nog ongeveer 0.92 m lange eiken palen gevonden (Elst pl. 15 b en 34; afb. 3,2), waarop ook een Romeinse, 1.10–1.14 m brede muur moet hebben gerust, vermoedelijk niet van een omheining van het tempel terrein, zoals indertijd verondersteld is (Elst 59), maar eveneens van een gebouw dat tot het heiligdom heeft behoord. De palen hadden, van hart op hart gemeten, een onderlinge afstand van 30–45 cm; de grootste diameter bedroeg 18–24 cm. De wijze waarop ze in de funderings sleuf zijn geplaatst, doet zeer sterk denken aan de positie van de palen op het terrein van de Amro-bank.

Over de interpretatie en de datering van het Romeinse gebouw aan de Dorpsstraat valt bij gebrek aan verdere gegevens niets met zekerheid te zeggen. Tot de losse vondsten die op het bouwterrein gedaan zijn, behoren twee ronde hypocaust- of verwarmingstegels (diam. 21 cm), een paar fragmenten van tubuli of verwarmings(schoorsteen)buizen, stukken tegels, platte dakpannen, vorstpannen, brokken van een vloer van specie, vermengd met fijn gestampte stukken baksteen (*opus signinum*), fragmenten van wandpleister dat met rode verf beschilderd is, enige scherven van ruwwandig aardewerk en een stuk rand van een terra sigillata-kom Dragendorff 38 uit het midden of de tweede helft van de 2de eeuw.

Het ziet er naar uit dat het gebouw ofwel in dezelfde tijd als tempel II (na 70, onder de regering van Vespasianus [69–79]) ofwel iets later is opgetrokken. De gevonden hypocausttegels en fragmenten van tubuli wijzen er op dat een of meer vertrekken een hypocaustumverwarming gehad kunnen hebben.

Voor de volledigheid zij nog vermeld dat uit Elst thans, afgezien van de twee Gallo-Romeinse tempels, in totaal sporen van minstens drie stenen gebouwen uit de Romeinse tijd bekend zijn: 1 (afb. 3,1): Dorpsstraat 51, 53 en 55; 2 (afb. 3,2): ten noorden van de N.-h. kerk, aan de St.-Maartenstraat

op het terrein van de Christelijke L.O.-school; 3 (afb. 3,3-4): vlak ten zuiden van de N.-h. kerk, waar in 1953 bij de aanleg van een riolering in het hart van het tracé van de huidige St.-Maartenstraat overblijfselen zijn gevonden van een tweetal muren, wellicht van een rechthoekig gebouw dat parallel heeft gelopen met de korte as van tempel II (Elst 59 v.).